अभ्यास 7 : अव्ययपदानि

નીચેનાં વાક્યો ધ્યાનથી વાંચો :

(1) अतः अत्रैव निगूढो भूत्वा तिष्ठामि ।

(2) परन्तु मद्भयात् न किञ्चित् वदति ।

(3) नूनम् अस्मिन् बिले सिंहः अस्ति इति तर्कयामि ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં જે પદો વપરાયાં છે, તે પદોમાં કેટલાંક નામપદો છે, કેટલાંક ક્રિયાપદો (તિઙન્ત ક્રિયાપદો) છે. આ બન્ને પ્રકારનાં પદોનો તમે આગળ અભ્યાસ કરી ગયા છો, તેથી તેમને અહીં તમે ઓળખી શકો છો. પરંતુ અહીં જે રેખાંકિત પદો છે, તેમને જુઓ. આ બધાં પદો અવ્યયપદો છે.

અવ્યયપદની ઓળખ આપતા જણાવાયું છે કે

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।
वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥

અર્થાત્ જે પદ ત્રણેય લિંગમાં, બધી વિભક્તિઓમાં અને બધાં વચનોમાં વ્યય એટલે કે પરિવર્તન પામતું નથી (બલ્કે એવું જ રહે છે), તેને અવ્યય કહે છે. તમે જાણો છે કે નામપદનું કોઈ એક લિંગ હોય છે અને એ નામપદનાં સાત વિભક્તિ અને ત્રણ વચનમાં જુદાં જુદાં રૂપો થતાં હોય છે. અભ્યાસ 3માં આ વાત તમે શીખી ગયા છો અને વક્તાની વિવક્ષા પ્રમાણે તે વપરાતા રહે છે. જેમકે,

(1) छात्रः अत्र पठति ।

(2) त्वम् अत्र छात्रान् पश्यसि ।

(3) छात्राय अत्र पुस्तकं ददाति ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં छात्र નામપદનો જુદાં જુદાં રૂપમાં પ્રયોગ થયો છે, પરંતુ ત્રણેય વાક્યોમાં વપરાયેલું अत्र પદ એક જ સરખા રૂપમાં વપરાયું છે. આવાં બધે ઠેકાણે એક જ રૂપમાં વપરાતાં શબ્દરૂપ અવ્યય હોય છે.

પ્રત્યેક પાઠના અંતે આપવામાં આવેલી ટિપ્પણીમાં જે-તે પાઠમાં વપરાયેલા અવ્યયો અને તેમનો અર્થ આપવામાં આવ્યો છે.

હવે, નીચેનાં કેટલાંક વાક્યો વાંચો :

(1) नूनम् (निश्चयेन) अस्मिन् बिले सिंहः अस्ति ।

(2) छात्रः अत्र (अस्मिन् स्थाने) पठति ।

(3) वर्षा कदा (कस्मिन् काले) भवति ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં જે રેખાંકિત પદો છે, તે અવ્યયપદો છે. આ અવ્યયપદોનો જે અર્થ છે, તેવો જ અર્થ આપવા માટે વિભક્તિ અને વચન ધરાવતાં નામરૂપો કૌંસમાં આપવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરથી તમારે ધ્યાન રાખવાનું છે કે કેટલાક અવ્યયો એવા પણ છે કે જેમના સ્થાને વિભક્તિ-વચન ધરાવતાં નામરૂપો પણ વાપરી શકાય છે. આવાં કેટલાક અવ્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

अद्य (अस्मिन् दिने), **श्वः** (आगामी दिवसः), **ह्यः** (गतः दिवसः), **इदानीम्** (अस्मिन् काले), **अधुना** (अस्मिन् काले), **सम्प्रति** (अस्मिन् काले), **यदा** (यस्मिन् काले), **तदा** (तस्मिन् काले), **कदा** (कस्मिन् काले), **सर्वदा** (सर्वस्मिन् काले), **यत्र** (यस्मिन् स्थाने), **तत्र** (तस्मिन् स्थाने), **कुत्र** (कस्मिन् स्थाने), **सर्वत्र** (सर्वस्मिन् स्थाने), **यतः** (यस्मात् कारणात्), **ततः** (तस्मात् कारणात्), **अतः** (अस्मात् कारणात्), **कुतः** (कस्मात् कारणात्), **यथा** (येन प्रकारेण), **तथा** (तेन प्रकारेण)

(**विशेष :** આગળ અભ્યાસ 5માં તમે જે સંબંધક ભૂતકૃદન્ત અને હેત્વર્થ કૃદન્ત પદોનો અભ્યાસ કરી ગયા છો, તે પણ અવ્યય જ છે.)

स्वाध्याय

1. अधोलिखितानाम् अव्ययानाम् अर्थं लिखत ।

(1) कुत्र (2) तदा (3) प्रातः

(4) श्वः (5) न (6) वा

2. रिक्तस्थानानि पूरयत ।

(1) ..... राजा तथा प्रजा । (यथा, तदा, कदा)

(2) सूर्यप्रकाशः ..... अस्ति । (सर्वत्र, कस्य, यतः)

(3) पिता ..... प्रवासं गमिष्यति । (यतः, कदा, यत्र)

(4) मम समीपम् ..... आगच्छ । (तत्र, यत्र, अत्र)

(5) ..... नर्मदा वहति ततः गङ्गा न वहति । (यत्र, कुत्र, यतः)

3. अधोलिखितानाम् अव्ययानाम् उपयोगेन वाक्यानि रचयत ।

उदाहरणम् : अत्र-तत्र । अत्र पुस्तकम् अस्ति तत्र आसन्दः अस्ति ।

(1) यदा-तदा .....

(2) यतः-ततः .....

(3) सर्वत्र .....

(4) कदा .....

• • •